

CATALOGUS CIVIUM GEDANENSIVM

KSIĘGI PRZYJĘĆ
DO PRAWA MIEJSKIEGO
W GDAŃSKU
1536–1814

Tom I
KSIĘGA OBYWATELSKA
(główna)
Z LAT 1536–1592

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO

KSIEGI PRZYJĘĆ
DO PRAWA MIEJSKIEGO
W GDAŃSKU
1536–1814

CATALOGUS CIVIUM GEDANENSIIUM

KSIEGI PRZYJEĆ
DO PRAWA MIEJSKIEGO
W GDAŃSKU
1536–1814

Tom I

KSIEGA OBYWATELSKA
(główna)
Z LAT 1536–1592

Edycja

Andrzej Groth, Dariusz Kaczor, Ewa Łączyńska-Bartoszek

Wstęp i opracowanie

Dariusz Kaczor

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2019

Recenzent
prof. dr hab. Roman Czaja

Redaktor Wydawnictwa
Sonia Cynke

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Taranek

W publikacji wykorzystano ilustrację:
Fragment *Księgi obywatelskiej z lat 1536–1592*, sygn. APG 300,60/2, s. 170, 173

Skład i łamanie
PRACOWNIA

Publikacja sfinansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013–2019, nr projektu 11H12013781

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978–83–7865–839–9

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81–824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81–824 Sopot
tel. 58 523 14 49; fax 58 551 05 32

SPIS RZECZY

Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Gdańsku 1536–1814.	
Wprowadzenie	VII
Prawo obywatelskie (<i>Bürgerrecht</i>) miasta Gdańska od połowy XV do końca XVIII wieku	XII
Zasady edycji	XXIV
Księga obywatelska (główna) z lat 1536–1592. Wstęp.	XXVI
Opis formalny	XXVI
Struktura wpisów	XXVII
Księga obywatelska (główna) z lat 1536–1592	1

KSIĘGI PRZYJĘĆ DO PRAWA MIEJSKIEGO W GDAŃSKU 1536–1814 WPROWADZENIE

Niniejszy tom jest pierwszym w serii składającej się z ośmiu tomów zawierających edycję ksiąg przyjęć do prawa miejskiego w Gdańsku z lat 1536–1814 pomyślanej jako kontynuacja dotychczasowych prac edytorskich w tym zakresie i nawiązującej do wydanej już drukiem przez Krzysztofa Kopińskiego i Piotra Olińskiego księgi przyjęć do prawa miejskiego Nowego Miasta Gdańska z lat 1440–1455, która jest jedynym zachowanym źródłem tego typu dla Gdańska w okresie średniowiecza. Seria ma na celu wypełnienie luki w tej dziedzinie, zwłaszcza w odniesieniu do ksiąg obywatelskich powstałych we wczesnej epoce nowożytnej. Spośród wydawnictw źródłowych poświęconych księgom przyjęć do prawa miejskiego dużych miast Rzeczypospolitej pełnej edycji doczekały się dotąd jedynie księgi obywatelskie Lwowa, po części zrealizowano również edycje ksiąg przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie (do 1611 r.), warszawskim Nowym Mieście (do 1525 r.) oraz Starej Warszawie (do 1586 r.), a w pewnej mierze także w Toruniu w XVII stuleciu.

Fundamentalna edycja – jako najprężniejszego gospodarzo i przynajmniej do XVIII w. najludniejszego miasta dawnej Rzeczypospolitej – stanowi ważny etap w pracach edytorskich nad tego rodzaju źródłami. Wartość historyczna gdańskich ksiąg przyjęć do prawa miejskiego od XVI do początków XIX w. jest znaczna i nie dość należycie doceniana. Rodzaj znajdujących się w nich informacji, choć pozornie jednostronny, umożliwia podejmowanie badań historycznych na wielu różnych płaszczyznach wykraczających daleko poza regionalną rzeczywistość samego Gdańska. Długie ciągi chronologiczne zapisek, sporządzonych na przestrzeni 267 lat (1536–1794 oraz 1807–1814), pozwalają na prowadzenie badań nad uwarstwieniem mieszczaństwa, składem społecznym i zawodowym miasta, a także siłą oddziaływania jego atrakcyjności gospodarczej w „długim trwaniu”. Zawarte w księgach informacje na temat pochodzenia terytorialnego osób ubiegających się o obywatelstwo dają ponadto sposobność do podjęcia analizy kierunków, dynamiki oraz zasięgu przestrzennego migracji w epoce nowożytnej, jak również profilu zawodowego imigrantów. Na ich podstawie można także ustalić zasięg strefy oddziaływania miasta i jego gospodarczych związków z bliższym i dalszym zapleczem, rozciągającym się przede wszystkim na znaczną część Europy Północnej oraz Środkowo-Wschodniej. Jest to istotne zwłaszcza w kontekście roli Gdańska jako prężnego ośrodka wytwórczości rzemieślniczej, bogatego emporium handlowego i najważniejszego portu Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych. Publikacja będzie z pewnością pomocna również we wszelkiego rodzaju badaniach biograficznych, prozopograficznych i genealogicznych, także językoznawczych (zwłaszcza w zakresie onomastyki i toponimii).

Podstawę źródłową przedsięwzięcia stanowi osiem tomów przechowywanych w zasobach Archiwum Państwowego w Gdańsku, oznaczonych sygnaturami od 300,60/2 do 300,60/9, zawierających wykaz osób przyjętych do prawa miejskiego w Gdańsku z lat 1536–1794 oraz w okresie napoleońskiego Wolnego Miasta z lat 1807–1814. Wszystkie księgi są rękopisami zredagowanymi w języku niemieckim z nielicznymi adnotacjami poczynionymi w języku łacińskim (te ostatnie głównie o charakterze proceduralnym). Na potrzebę edycji wzmiankowanych ksiąg obywatelskich wpływa również fakt, że większość z nich znajduje się w słabym lub przynajmniej nie najlepszym stanie zachowania. Na podstawowy materiał źródłowy będący przedmiotem edycji składają się następujące księgi:

Zakres chronologiczny gdańskich ksiąg obywatelskich

Księga	Rodzaj księgi	Zakres chronologiczny	Liczba lat
APG, 300,60/2	główna	1536–1592	57
APG, 300,60/5	główna	1577–1732	156
APG, 300,60/8	główna	1732–1792	61
APG, 300,60/9	pomocnicza	1710–1729	20
APG, 300,60/3	indeksowa	1574–1637 (1641)	64
APG, 300,60/4	indeksowa	1637–1709	73
APG, 300,60/6	indeksowa	1710–1767	58
APG, 300,60/7	indeksowa	1768–1794, 1807–1814	35

Źródło: opracowanie własne.

Gdańskie księgi obywatelskie (przyjęć do prawa miejskiego) można ze względu na ich charakter podzielić na trzy zasadnicze grupy:

- 1) Księgi główne (właściwe) zawierające uporządkowane chronologicznie wpisy przyjętych do prawa miejskiego w Gdańsku obywateli; grupę tę tworzą trzy księgi o sygnaturach: a) APG, 300,60/2 – wpisy z lat 1536–1592, b) APG, 300,60/5 – wpisy z lat 1577–1732 oraz c) APG, 300,60/8 – wpisy z lat 1732–1792. Łącznie księgi główne obejmują zatem lata 1536–1792.
- 2) Księga pomocnicza (APG, 300,60/9) – niewielki tom składający się z trzech części i obejmujący wpisy z lat 1710–1729 pogrupowane w trzy kategorie: a) wykaz tzw. obcych, b) wykaz synów obywateli, oraz c) wykaz osób, które złożyły wniosek o podwyższenie kategorii prawa obywatelskiego (tzw. poprawienie prawa). Księga miała zapewne charakter pomocy kancelaryjnej, o czym może świadczyć zamieszczone na jej końcu oryginalne zestawienie statystyczne owych trzech kategorii, przeprowadzone dla lat 1710–1727 (w wypadku dwóch ostatnich roczników nie wprowadzono danych).
- 3) Księgi indeksowe mieszczące uporządkowane w układzie alfabetyczno-chronologicznym wykazy osób składających wnioski do Urzędu Wetowego o nadanie obywatelstwa miasta Gdańska, standardowo z podziałem na dwie kategorie: obcych i synów obywateli. Podstawę podziału alfabetycznego stanowiły początkowo imiona, później nazwiska kandydatów. Grupę tę tworzą cztery księgi: a) APG, 300,60/3 z wpisami z lat 1574–1637 (w niektórych wypadkach wpisy doprowadzono nawet do 1641 r.), b) APG, 300,60/4 zawierająca wpisy z lat 1637–1709, c) APG, 300,60/6 mieszcząca wpisy z lat 1710–1767, oraz d) APG, 300,60/7 z wpisami z lat 1768–1794 i 1807–1814.

Co interesujące, wpisy osób wnioskujących o nadanie obywatelstwa gdańskiego kontynuowano do końca lipca 1794 r., a zatem już po formalnym włączeniu Gdańska do monarchii pruskiej, które miało miejsce 7 maja 1793 r.

Jak już wspomniano, zakres chronologiczny ksiąg przyjęć do prawa miejskiego w Gdańsku obejmuje lata 1536–1794 oraz 1807–1814, a zatem w sumie 267 lat. Większość roczników z tego długiego okresu, a mianowicie z lat 1575–1792 (w sumie 218 lat), zawiera podstawowe dane personalne osób ubiegających się o nadanie gdańskiego obywatelstwa, które pochodzą z dwóch rodzajów ksiąg – zarówno indeksowych, jak i głównych. Jedynie z okresu 1536–1574 (razem 39 lat) zachowały się zapiski pochodzące wyłącznie z księgi głównej (APG, 300,60/2), a wpisy z okresu 1793–1794 i 1807–1814 (łącznie 10 lat) – pomieszczono tylko w księdze indeksowej (APG, 300,60/7).

Chronologiczne pokrywanie się poszczególnych rodzajów gdańskich ksiąg obywatelskich

Sygnatura księgi	Zakres chronologiczny	Liczba lat
2	1536–1573	38
2 + 3	1574–1592	19
2 + 3 + 5	1577–1592	16
3 + 5	1593–1637	45
3 + 4	1637	1
4 + 5	1637–1709	73
5 + 9 + 6	1710–1729	20
5 + 6	1730–1732	3
5 + 6 + 8	1732	1
6 + 8	1733–1767	35
7 + 8	1768–1792	25
7	1793–1794, 1807–1814	10

Źródło: opracowanie własne.

Dane osobowe wpisywano zapewne najpierw do ksiąg indeksowych, na podstawie dostarczanych do Urzędu Wetowego przez kandydatów dokumentów (przede wszystkim listów rodowych i zaświadczeń o wolnym pochodzeniu), a następnie, niewykluczone że równoległe i na bieżąco, wprowadzano je po zweryfikowaniu do ksiąg głównych. Taki sposób postępowania i tego rodzaju procedura kancelaryjna nasuwają pytanie o wzajemną korelację obydwu rodzajów ksiąg, a tym samym o kwestię pokrywania się pomieszczonych w nich wpisów.

Analiza obu rodzajów ksiąg przeprowadzona pod tym kątem dla wybranych roczników (po trzy roczniki wpisów dla każdego dziesięciolecia) prowadzi do konstatacji, że zawartość ksiąg indeksowych jest znacznie bogatsza niż ksiąg głównych, w tych ostatnich bowiem liczba wpisów jest znacznie mniejsza. Różna jest także w zależności od okresu:

- 1) dla lat 1574–1581 (korelacja pomiędzy księgą główną APG, 300,60/5 i księgą indeksową APG, 300,60/3), dla których dysponujemy pełnymi danymi (tylko dla tego okresu zachował się wykaz synów obywateli uzyskujących prawo miejskie), księga główna zawiera 79,3% wpisów odnotowywanych w księdze indeksowej;
- 2) dla lat 1637–1709 (korelacja pomiędzy księgą główną APG, 300,60/5 i księgą indeksową APG, 300,60/4) księga główna zawiera zaledwie 54,5% wpisów w stosunku do prowadzonej równoległe księgi indeksowej;
- 3) dla lat 1710–1732 (korelacja pomiędzy księgą główną APG, 300,60/5 i księgą indeksową APG, 300,60/6) księga główna mieści 59,1% wpisów zawartych w księdze indeksowej;
- 4) dla lat 1732–1767 (korelacja pomiędzy księgą główną APG, 300,60/8 i księgą indeksową APG, 300,60/6) księga główna mieści 61,4% wpisów odnotowanych w księdze indeksowej;
- 5) dla lat 1768–1792 (korelacja pomiędzy księgą główną APG, 300,60/8 i księgą indeksową APG, 300,60/7) księga główna zawiera jedynie 47,1% wpisów znanych z księgi indeksowej.

Skromniejsza zawartość ksiąg głównych w stosunku do ksiąg indeksowych niewątpliwie wynikała bezpośrednio z odmiennej koncepcji prowadzenia obu rodzajów zwodów. Z analizy treści obydwu ksiąg jasno wynika, że w księgach głównych nie odnotowywano następujących danych:

- 1) wpisów osób, które zostały skreślone z listy kandydatów wskutek niedostarczenia w oznaczonym terminie wymaganych dokumentów (spełniającego kryterium Urzędu Wetowego listu rodowego bądź zaświadczenia wolnego pochodzenia) lub złożenia dokumentów, które nie uzyskały akceptacji władz miejskich;
- 2) informacji o zmianie kategorii prawa obywatelskiego – dotyczyło to najczęściej tzw. poprawienia obywatelstwa, czyli zmiany na kategorię wyższą;
- 3) wpisów osób, które złożyły przysięgę obywatelską przed obliczem Przewodniczącego Rady Starego Miasta, a zatem postanowiły się osiedlić na jego terenie;
- 4) wpisów wnioskujących o nadanie prawa miejskiego synów (bądź innych prawnych potomków) legalnych obywateli miasta Gdańska.

I jakkolwiek informacje zakwalifikowane tu do pierwszych trzech kategorii stanowiły nieznaczny odsetek wpisów (ok. 5–6%), to zwłaszcza brak w księgach głównych wpisów synów aktualnych obywateli znacznie zaniża ich odsetek, który wynosi od blisko 20% w latach 1574–1581, przez 23–28% w latach 1637–1767, po aż 38% w latach 1768–1792.

Należy zatem skonstatować, że księgi główne zawierają jedynie wykaz tzw. obcych przystępujących do prawa obywatelskiego i osiedlających się na terenie poza obszarem Starego Miasta (zapewne przede wszystkim na Głównym Mieście). Księgi indeksowe z kolei mieszczą oprócz tego rodzaju danych również informacje: 1) o osobach składających wnioski o nadanie prawa obywatelskiego, lecz ostatecznie nie przyjętych w poczet obywateli wskutek uchybień formalnych (w głównej mierze z powodu niedostarczenia właściwych dokumentów wymaganych przepisami prawa); 2) o osobach, które dokonały zmiany kategorii prawa obywatelskiego – zmieniły kategorię obywatelstwa na wyższą (np. z prawa rzemieślniczego na kupieckie, a zatem z małego na wielkie) bądź (rzadziej) na niższą (np. z prawa rzemieślniczego na robotnicze); 3) o synach (lub innych prawnych potomkach) obywateli nabywających prawo miejskie.

Wskazane tu zatem braki w warstwie informacyjnej głównych ksiąg obywatelskich prowadzą do wniosku, że obydwa rodzaje zwodów należy traktować komplementarnie, zwłaszcza wobec całkowitego braku danych dotyczących synów obywateli wnioskujących o nadanie prawa miejskiego, których z kolei wpisywano jedynie do ksiąg indeksowych. Wykaz synów obywateli zawarty w księgach indeksowych również wypada uznać za nie w pełni kompletny, zwłaszcza dla XVI i pierwszej połowy XVII w. Odnośne wpisy zachowały się bowiem dla lat 1574–1581, 1637–1794 oraz 1807–1814.

Prowadzenie przez gdański Urząd Wetowy w czasach nowożytnych niejako podwójnego systemu rejestrowania osób ubiegających się o nadanie obywatelstwa, czego konsekwencją była zróżnicowana zawartość poszczególnych rodzajów ksiąg (do tego należałoby jeszcze dodać jedyną zachowaną księgę o charakterze pomocniczym), sprawiło, że wydawcy postanowili odstąpić od edycji ksiąg przyjęć do prawa miejskiego w Gdańsku zgodnie z kolejnością wyznaczoną przez porządek sygnatur w zasobie Archiwum Państwowego w Gdańsku. W niniejszej edycji księgi obywatelskie zostały pogrupowane ze względu na ich charakter i wydane w następującej kolejności: najpierw księgi główne, potem jedyna istniejąca księga pomocnicza, a następnie księgi indeksowe. W ramach poszczególnych kategorii została zachowana ciągłość chronologiczna. Gdańskie księgi przyjęć do prawa miejskiego (obywatelskie) od XVI do początku XIX w. zostaną opublikowane w następującym porządku:

- tom. 1: Księga obywatelska (główna) z lat 1536–1592, sygn. APG, 300,60/2;
- tom. 2: Księga obywatelska (główna) z lat 1577–1732, sygn. APG, 300,60/5;
- tom. 3: Księga obywatelska (główna) z lat 1732–1792, sygn. APG, 300,60/8;
- tom. 4: Księga obywatelska (pomocnicza) z lat 1710–1729, sygn. APG, 300,60/9;
- tom. 5: Księga obywatelska (indeksowa) z lat 1574–1637 (1641), sygn. APG, 300,60/3;
- tom. 6: Księga obywatelska (indeksowa) z lat 1637–1709, sygn. APG, 300,60/4;
- tom. 7: Księga obywatelska (indeksowa) z lat 1710–1767, sygn. APG, 300,60/6;
- tom. 8: Księga obywatelska (indeksowa) z lat 1768–1794 i 1807–1814, sygn. APG, 300,60/7.

Projekt „*Catalogus Civium Gedanensium* – księgi przyjęć do prawa miejskiego Gdańska z lat 1536–1814” zaplanowany jako całościowa edycja zachowanych w komplecie ksiąg obywatelskich miasta Gdańska od pierwszej połowy XVI do początku XIX w., był realizowany w latach 2013–2019 przy udziale Akademii Pomorskiej w Słupsku i dzięki wsparciu Archiwum Państwowego w Gdańsku. Został sfinansowany z grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (nr rej. 11H 12 0137 81).

ISBN 978-83-7865-839-9